

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA SITUAȚIEI SOCIAL-ECONOMICE A COLIBAȘILOR DIN ZONA BRANULUI ÎN SECOLELE XVIII—XIX

de

CONSTANTIN POPESCU și RICA POPESCU

În această lucrare vom face câteva aprecieri asupra situației sociale și economice a locuitorilor satelor Branului, în perioada secolelor XVIII—XIX, precum și în legătură cu accepțiunea denumirii de colibași, dată acestora de cănelariile vremii.

Așezările din zona Branului se înșiruie pe un teritoriu de 185 km între masivele Bucegi și Piatra Craiului. Cele 11 sate și 3 cătune¹ numite divizii sau plăși, sînt cunoscute documentar sub denumirea de Branul de Sus și Branul de Jos². Populația acestora era formată din păstori și crescători de vite care practicau un păstorit de tranziție caracteristic pentru zonele de finețe, agricultura jucînd un rol secundar.

Micii proprietari, cotețarii, cei cu pînă la 500 de oi, urmau un ciclu bine stabilit în practicarea păstoritului: vărau cu turmele pe pășunile arcului muntos al Țării Birsei pînă la sfîrșitul lunii august, de unde reveneau pentru o perioadă pe terenurile de finețe din zona hodăilor. La începutul lunii octombrie pleau la toamnă în șesul Birsei, perioadă care ținea pînă la sfîrșitul anului

¹ Șirnea, Coacăza, Peștera, Fundata cu cătunul Fundățica, Măgura cu cătunul Toancheș, Moeciu de Jos (cu numele vechi Lungocești), Moeciu de Sus, Simon, Cheia, Sohodol, Poarta, Predeluț.

² Arh. st. Brașov, III. A. 20, p. 501—502.

calendaristic. Iernatul se făcea la hodăi, de unde primăvara plecau cu turmele în munți.

Marii proprietari de oi, mocanii, puțini la număr, arendau munți în Țara Românească, prin intermediul scutarilor* pentru vâratul turmelor, apoi plecau la tomnat și iernat pe Ialomița și în bălțile Brăilei, de unde reveneau primăvara în munți, reîncepând astfel ciclul pastoral.

Păstorii brăneni sînt consemnați în documentele vremii sub numele generic de colibași. Facem de la început precizarea că această denumire nu e legată de starea lor socială și, după cum vom vedea în cele ce urmează, ea are un pronunțat substrat economic, reflectînd aspectele definitorii ale practicării păstoritului și creșterii vitelor, ocupație de bază în trecut în satele zonei Bran.

Despre așezările colibașilor brăneni, care populau satele de tip răsfirat și alungit de pe văile și terasele culoarului depresional cu același nume, vorbesc numeroase documente. În anul 1771 se găseau în Branul de Sus 665 gospodării risipite peste munți și văi³, în 1792 erau 800 de case⁴ „înscrise pe răbojul trabantului... prin creștături”⁵. Despre amplasarea lor în teren, în anul 1771, în raportul generalului O'Donnel către Curtea austriacă se notează că „în vîrfurile munților am aflat o mulțime de colibioare ocupate de oameni care... trăiesc din creșterea vitelor”⁶, o colibă fiind așezată „pe un deal înalt — alta — într-o vale adîncă”⁷.

Aceste locuințe se identifică în raza satelor Branului de Jos și de Sus, cu construcțiile pastorale din afara vetrei satului: hodăile și hodăițele, ce se învîrtesc și astăzi în zonă. Ele au un pregnant caracter sezonier, servind pentru adăpostul nutrețului, și în special al omului în perioadele șederilor temporare în acele locuri. În această situație, denumirea de colibași dată de cancelaria oficială locuitorilor Branului are aici un caracter propriu, termenul ieșind din sfera aprecierii date acestuia de către Iorgu Iordan, ca referindu-se la „cei care stau în colibe”, „sau vin din colibe”⁸.

Caracterul strict funcțional al acestor construcții a fost preluat și de locuințele din vatra satului, care, ca și în alte zone din țară, au și aici evidente legături cu locuințele temporare din afara satului.

* În anul 1750, li se plătea scutarilor „90 florini... pentru 18 scutari... celor 6 scutari 30 de florini”. (Arh. st. Brașov, III. A. 20, p. 502).

³ Arh. st. Brașov, Actele Magistratului, 466/1771.

⁴ *Ibidem*, *Catalogul documentelor românești*, vol. I, 1521—1799.

⁵ *Ibidem*, Actele Magistratului, 1713/1785.

⁶ C. C. Mușlea, Fond Bran, în *Revista Arhivelor*, București, p. 389.

⁷ Arh. st. Brașov, Actele Magistratului, 562/1772.

⁸ Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, Edit. Academiei, 1963, p. 326.

La casele vechi din Bran se mai poate întâlni și astăzi planul vechilor hodăițe completate cu tinda fără tavan, formă arhitectonică „ce amintește de tipul arhaic de locuință... stîna... cu vatra liberă pe pietre, într-un colț”⁹.

Pe măsura dezvoltării economiei și tehnicii pastorale, planul construcțiilor din zonă a evoluat de la formele simple la construcțiile întărite ce cuprind și locuința.

Forma arhitectonică dominantă este casa cu curte închisă, cunoscută în literatura de specialitate sub numele de gospodărie cu ocol întărit. Acest tip de locuință „risipit pe coclauri”¹⁰ înmănușează într-o singură unitate casa de locuit, polatrele pentru adăpostul uneltelor, atelierul-fierbătoarea, unde se practica îndeletniciri casnice, grajdurile și crosnia.

Din punct de vedere social-economic trebuie precizat că situația colibașilor brăneni nu poate fi asimilată cu starea de țăran sărac, locuitor al unei umile colibe. El este liber, posedînd privilegiile încă din vremea lui Mircea cel Bătrîn¹¹, legate de practicarea păstoritului în munții din Țara Birsei și în Țara Românească.

Procesul de iobăgizare forțată, la care sint supuși colibașii la începutul secolului al XVIII-lea, își are unele rădăcini și în sporirea continuă a cererilor de lînă pe piața internă și la export, fapt confirmat de multiplele știri documentare, care atestă nu numai o puternică stratificare socială în rîndul păstorilor brăneni, dar și o creștere simțitoare a numărului de oi din zonă¹². Astfel, în anul 1710, în urma unei anchete efectuate în rîndul colibașilor, găsim 4.182 de oi, 389 viței, 471 vaci, 251 cai pe 871 finețe la o populație de 194 locuitori „fără neveste”¹³. Populația va crește în 1754 la 300 de familii¹⁴, iar în 1810 la 1.437 familii¹⁵. Numărul oilor care trec în Țara Românească este de asemenea în creștere; în 1745 găsim 88.513 oi, pentru care se plătesc 2.433,02 florini renani dijmă¹⁶. În 1769 numărul oilor se ridică la 350.547, iar la sfîrșitul secolului al XVIII-lea trec în Țara Românească din toată Țara Birsei 1.500.000 ca-

⁹ Gheorghe Focșa, *Muzeul satului*, Editura în limbi străine, București, 1958, p. 72.

¹⁰ C.C. Mușlea, *op. cit.*, p. 397.

¹¹ Ion Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Ungaria în secolele XV—XVI*, București, 1902, p. 12—98.

¹² *Istoria României*, București, 1964, vol. III, p. 408.

¹³ Arh. st. Brașov, C. 2, p. 217—220.

¹⁴ *Ibidem*, IV. C., p. 145—146.

¹⁵ C.C. Mușlea, *op. cit.*, p. 387 (Arh. st. Brașov, Fond Bran, nr. 16/1810).

¹⁶ Arh. st. Brașov, III. A. 20, p. 501—502.

pete, în afară de 80.000 de bovine și cai¹⁷. În anul 1822 se plăteau la vama Bran pentru oile duse de colibași în Țara Românească 680 florini renani¹⁸.

Deci, se poate concluziona, chiar și numai cifric analizând situația, că denumirea de colibași dată de autoritățile vremii păstorilor brăneni, reflectă neîndoiește în primul rând ocupația lor de bază, păstoritul și creșterea vitelor, nicidecum starea lor socială. Acest lucru se poate dovedi și printr-o analiză succintă a evoluției tipologice a stinelor. De la stina cu două încăperi (fierbătoarea și stina foilor), considerată ca fiind cel mai vechi tip de stină în Țara Birsei¹⁹, se trece la cea cu trei încăperi, toate cu rol bine definit în tehnica de prelucrare a laptelui. Ca urmare a dezvoltării relațiilor de obște în cadrul satelor, baciul, meșteșugarul specializat, are și obligații administrativ-jurisdicționale, răspunzând de averea obștii și de retribuția tirlașilor.

Creșterea relativ rapidă a numărului de oi, va pune o serie de probleme în privința locurilor de pășunat.

În anul 1710 colibașii „contra legilor țării au desțelenit pădurile, făcând finețe”²⁰, sau se ajunge la încălcări de hotar, cum se pling „cristolovenii”²¹.

Autoritățile imperiale vor interveni pentru a reglementa „deschiderea de plaiuri noi”²², se va trece la înfundarea acestora, mai ales că se foloseau și pentru trecerea frauduloasă cu vite a graniței, „fără a fi vămuite”²³. Pentru a se preîntîmpina abuzurile, devenite deosebit de frecvente în secolul al XVIII-lea, autoritățile imperiale vor propune „concentrarea” * satelor Branului de Sus în partea de jos a graniței cu Țara Românească.

Măsurile luate de autoritățile imperiale, pentru a le limita vechile privilegii în legătură cu păstoritul și posibilitatea de a-și duce oile în Țara Românească, vor culmina cu înmulțirea obligațiilor față de seniorul feudal, Cetatea Branului și orașul Brașov.

¹⁷ B. Surdu, în *Istoria României*, vol. III, p. 408.

¹⁸ Arh. st. Brașov, II, 1724, p. 91.

¹⁹ Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, Edit. Academiei, 1964, p. 162.

²⁰ Arh. st. Brașov, IV. C. 2, p. 217—220.

²¹ *Ibidem*, Protocolul Magistratului, IV, C. 4, p. 4.

²² *Ibidem*, IV. C. 2, p. 217—220.

²³ *Ibidem*, IV. C. 2, p. 220.

* Satele Branului de Sus vor fi concentrate în 4 sate. În Valea Simon sînt 83 de case, pot rămîne pe loc, la Podul Simon sînt 30 de colibe, pe de lături 19 case de adus în vale, din Coacăza 87 de colibe se pot muta, din Moeciu de Jos sînt 83 de case, care pot rămîne, de pe lături 9 case de adus, de dincolo de biserica de din sus 38 de case aduse pe șes, din Șirnea 49 de adus, din Moeciu Cald 22 de adus, din Valea Bistricioarei 27 de adus. (Arh. st. Brașov, Fond Actele Magistratului 466/1771, anexa 1).

Între anii 1757—1758, lista acestora cuprindea printre altele :

- dijma mieilor²⁴ în valoare de 50 denari pentru 20—40 oi ;
- florinul stînii, 1 florin de stînă ;
- taxa colibeii, 1 florin, iar văduvele plăteau 50 denari ;
- taxa pe pămîntul arabil, pentru o holdă 12 denari ;
- taxa pentru munți, 1 florin și 2 cași de fiecare munte ;
- taxa după căsărit o plăteau toți cei care aveau oi ;
- taxa după viței se plătea ca preț al răscumpărării untului ;
- taxa de răscumpărare a finețelor ;
- contribuții militare în bani și în natură, de două ori pe an *.

Pentru reliefaarea intensificării procesului de aservire vom urmări succint evoluția uneia din principalele obligații în natură și bani, dijma mieilor și oilor, scontînd printre altele și pe valoarea etnografică deosebită a informațiilor documentare.

Aceasta se plătea în Bran în lunile mai și iunie²⁵ și se ridica la 1 creițar de miel și 3 creițari de capră²⁶. Se încasa pe baza unor documente „încheiate cu oierii” de către comisarii fiscali și dacă păstorii nu aveau acest document, erau considerați „contrabandiști și sufereau confiscarea oilor”²⁷. În anul 1777, pentru a-și scoate aceste certificate, aceștia „au dat generalului comandant al Brașovului... 50 măsuri de unt în natură, măsura evaluată la 24 creițari”²⁸, iar decimatorului dominal „îi revenea a zecea parte din dijmele ridicate în hotarul satului împreună cu întreținerea lui și a 2 cai pînă la 1 decembrie drept salariu”²⁹.

În 1820, pentru iernatul oilor în Bran se plătea după numărul oilor, iar pentru iernatul în Țara Românească se plătea 30 de creițari de tîrlă³⁰, taxa pentru viței fiind de 9 creițari. În cazul cînd se reîntorceau cu turmele din Țara

²⁴ Arh. st. Brașov, Acte Administrative neînregistrate, dosar V., nr. 20.

* Contribuția militară plătită de locuitorii Branului între anii 1791—1818 a evoluat astfel : 1791—2110,10 florini renani ; 1793—3019 fl. ren. ; 1796—3245,78 fl. ren. ; 1799—3619,13 fl. ren. ; 1802—3768 fl. ren. ; 1806—4832,47 fl. ren. ; 1809—5429,20 fl. ren. ; 1812—7433,18 fl. ren. ; 1815—6366,6 fl. ren. ; 1819—7632,20 fl. ren. (Arh. st. Brașov, Acte administrative neînregistrate III. A. 21, p. 493—513, 551. III. A. 24, p. 15, 94).

²⁵ Arh. st. Brașov, Venituri Bran, pac. C., caiet 2.

²⁶ *Ibidem*, Actele Magistratului, 964/1779.

²⁷ *Ibidem*, 537/1776, an. 2.

²⁸ *Ibidem*, Socoteli Dominale nr. 29, an. 7, 8/1769.

²⁹ *Ibidem*, Actele Magistratului, 830/1779.

³⁰ *Ibidem*, Urbariu Bran 1820. 14/II, 15/II, Actele Magistratului.

Românească, ei erau obligați să plătească „tricesima pentru mieii născuți acolo, adică 2 denari și jumătate creștari... iar pentru boi 2 florini renani“³¹.

Dijma mieilor putea fi „răscumpărată“ printr-o taxă specială, numită „datul“ care consta din plata a 5 denari pentru două oi cu lapte, de la 300 oi cu lapte 2 miei sau valoarea acestora „și în plus un caș în natură de la un muls“³².

Intensificarea procesului de iobăgizare, reflectat prin mărirea numărului obligațiilor, a dus la înmulțirea numărului jalbelor către Magistratul orașului Brașov. Cîteva din ele sînt edificatoare. În anul 1778, din jalba oierilor aflăm că „li se ia plata tributului... din 15 oi una... sînt obligați să dea 4 beilicuri într-un an... aveam obiceiul să dăm oi care vom avea de vînzare, și cu voia noastră și cu tocmeală negustorească... ni se ia cașul pentru un preț de nimica și noi cumpărăm brînză pentru trebuința caselor noastre... cerem să ni se ia cașul cu tocmeală“³³. În alte plîngeri ale colibașilor se arată că „pentru a trece dincolo (în Țara Românească) la vite... aveau nevoie de un bilet de liberă trecere pentru care plăteau bani și pierdeau și timp. Trebuiau să-și procure pașapoarte nu numai pentru oi, dar și pentru ciobani, separat pentru fiecare și nu în colectiv cum se făcuse înainte de aceia“³⁴.

Jalbele colibașilor, legate invariabil de respectarea vechilor libertăți în practicarea păstoritului, se vor înmulți la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, cînd formele de protest social ajung în prag de răscoală.

BEITRÄGE ZUR DARSTELLUNG DER SOZIAL- ÖKONOMISCHEN LAGE DER „COLIBAȘI“ DES BRANER (TÖRZBURGER) GEBIETES IM XVIII. UND XIX. JAHRH.

(Zusammenfassung)

Die vorliegende Arbeit bringt als Teil einer ethnographisch-historischen Studie über das Braner (Törzburger) Gebiet einige Beiträge zur sozial-ökonomischen Lage der dortigen Bergbewohner.

Auf Grund eines reichen Materials werden eine Reihe Fakten festgehalten, die sich auf die Siedlungstypen, die Bauentwicklung im Inneren und ausserhalb

³¹ Arh. st. Brașov, Actele Magistratului, 1486/1784.

³² *Ibidem*, 167/1755.

³³ *Ibidem*, Acte Administrative, pac. VII, nr. 125.

³⁴ C.C. Mușlea, *op. cit.*, p. 403.

des Dorfes sowie auf Tierzucht und Weidewirtschaft, diese wichtigste Beschäftigung der damaligen Bewohner von Bran (Törzburg) beziehen.

Die von der offiziellen Kanzlei ihnen verliehene Benennung „Colibași“ (in der älteren deutschsprachigen Fachliteratur „Kalibaschen“), hat für Bran (Törzburg) einen eigenen Charakter; der Ausdruck verlässt die von Iorgu Iordan zugewiesene Bedeutungssphäre, derzufolge es sich um Leute handelt, die in Hütten wohnen oder aus Hütten kommen. Die Bezeichnung „Colibași“ erhält hier einen betont wirtschaftlichen Charakter und verweist zweifelsohne auf Tierzucht und Weidewirtschaft; diese Beschäftigung brachte ein periodisches Wandern mit sich, und zwar begab man sich aus dem Heimatdorf auf die Bergalm und umgekehrt. Was die Dokumente mit „Hütte“ bezeichnen, erweist sich im Törzburger Gebiet als ausserdörflicher Hirtennutzbau, wie er auch heute noch in dieser Gegend recht oft anzutreffen ist. Das Hirtenlager hat einen betont jahreszeitgebundenen Charakter, es dient der Unterbringung des Futters, der Tiere und der Hirten für eine begrenzte Zeitspanne.

Sozial gesehen, lässt sich die Lage der „Colibași“ nicht mit dem Begriff „armer Bauer“ gleichsetzen, der in einer „Hütte“ wohnt. Es handelt sich hier um freie Bauern, die noch aus der Zeit Mirceas des Alten Privilegien besaßen, die sich auf das Weiderecht in den Burzenländer Bergen und in Muntenien bezogen.

Dass die „Colibași“ zu Beginn des XVIII. Jahrh. mit Gewalt zu Leibeigenen gemacht wurden, geht nicht zuletzt auf den wachsenden Wollebedarf des Innen- und Aussenmarktes zurück. Es steigt zunächst die Zahl der Schafe von 88 513 im Jahre 1745 auf über 1 500 000 Stück zu Ende des Jahrhunderts im Burzenland insgesamt an.

Diese Entwicklung, wie auch das Grösserwerden der feudalen Lasten, hat zu einer Mehrung der Klagschriften an den Kronstädter Magistrat geführt; diese Protestform weist zwingend auf das Bewusstsein früher vorhandener Privilegien zurück. Die Klagen häufen sich noch mehr am Ende des XVIII. und am Beginn des XIX. Jahrh. und führen fast zum Ausbruch eines Aufstandes.

